

Gajkowska, Cecylia

"Krakowskie czasopisma literackie drugiej połowy XIX wieku (1860-1895)", Aleksander Zyga, Kraków 1983 : [recenzja]

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 24/2, 94-96

1985-1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

skiej Młodzieży [Wydawnictwo] Związku Zjednoczonych Socjalistycznych Gromad Młodzieży im. Drahomanowa; nieregularny organ Galicyjskiej Komunistycznej Młodzieży za Kordonem; organ Galicyjskiej Komunistycznej Młodzieży za Kordonem. „Perełom”, Bałta 1920. Organ Naczelnej Komendy Czerwonego Ukraińskiego Galicyjskiego Wojska. „Robitnyczo-Seljańska Jednist”, Lwów 1928. Jednodniówka.

Gereon Iwański

Aleksander Zyga, *Krakowskie czasopisma literackie drugiej połowy XIX wieku (1860—1895)*, Kraków 1983, ss. 339.

Wśród wielu tematów badań związanych z wiekiem XIX, podejmowanych przez autora, tematyka czasopiśmiennicza zajmuje poczesne miejsce. Zyga jest bowiem jednym z nielicznych badaczy interesujących się czasopiśmiennictwem literacko-artystycznym Krakowa drugiej połowy XIX w. W latach siedemdziesiątych opublikował szereg rozpraw*, które w nieco zmodyfikowanej i częściowo poszerzonej wersji weszły do omawianej książki. Praca poświęcona została pięciu czasopismom: „Niewieście” (1860—1863), „Kalinie” (1866—1870), „Szkicom Społecznym i Literackim” (1875—1876), „Przeglądowi Literackiemu i Artystycznemu” (1882—1886) oraz „Świata” (1888—1895) — zdaniem autora reprezentatywnym (poza „Światem”) dla poglądów sfer liberalno-demokratycznych Krakowa. Czasopisma te były postępowymi periodykami literacko-artystycznymi, których cechą wspólną był fakt, iż reprezentowały grupę „młodych”, zdecydowanie odcinających się w swych poglądach od sfer konserwatywnych; były organami opozycyjnymi wobec prasy wydawanej przez reprezentantów tzw. koterii stańczykowskiej. We wstępie do książki autor pisał m.in.: „Krakowskie periodyki literacko-artystyczne lat 1860—1895, bez względu na ich adres wydawniczy, stanowią zasadniczo dzieło jednego pokolenia, które będąc młodym w przededniu powstania styczniowego, stało się »starym«, zanim w pełni zapanowała Młoda Polska”.

A. Zyga miał trudne zadanie, ponieważ o prasie literackiej krakowskiej niewiele pisano, w przeciwieństwie do prasy warszawskiej analogicznego okresu. Wyzyskał więc i zinterpretował materiały różnorodne, np. prace o redaktorach, listy drukowane i pozostające w rękopisie, przede wszystkim jednak starał się odczytać dzieje czasopism z ich własnych kart. Niezwykle pomocne stały się też doniesienia prasowe i notatki z prasy krakowskiej oraz innych zaborów. Trzeba powiedzieć, że autor dobrze wyzyskał i spenetrował źródła i literaturę przedmiotu, często z drobnych i rozproszonych materiałów rekonstruując dzieje pisma.

Metoda prezentacji czasopisma w poszczególnych studiach jest podobna. Najpierw więc kreśli autor dzieje pisma (przy kilku tytułach jest to tytuł rozdziału),

* A. Zyga: „Kalina” (1866—1870), „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 13: 1973, z. 2, s. 145—177; „Przegląd Literacki i Artystyczny” (1882—1886), tamże, t. 14: 1974, s. 301—332; „Szkice Społeczne i Literackie” (1875—1876), tamże, t. 10: 1970, z. 1, s. 33—56; „Świat”. *Zarys dziejów pism* (1888—1895), tamże, t. 9: 1969, z. 2; *Program literacko-estetyczny krakowskiego „Świata”* (1888—1895), „Ruch Literacki”, 1975, z. 6, s. 379—390; *Krakowski „Świat”* (1888—1895) *Z. Sarneckiego*. *Mało znana karta z dziejów ilustracji polskiej XIX w.*, „Roczniki Biblioteczne”, 1973, z. 3/4, s. 753—786.

genezę, okoliczności powstania, funkcjonowanie, wzbogaca to informacjami typu księgoznawczego, np. o formacie, nakładach, objętości, częstotliwości wydawania. Śledzi uważnie kłopoty redaktorów związane z funkcjonowaniem pisma, przytacza sporo informacji o sytuacji finansowej, co jest ważne, ponieważ w większości przypadków pisma upadały przede wszystkim z powodu trudności finansowych (np. czasopisma Kazimierza Bartoszewicza). Ukazuje też przyjęcie i zainteresowanie czasopismem przez czytelników i krytykę, nierzadko cytując bardziej charakterystyczne opinie.

Dużo uwagi poświęca Zyga programom ideowym, literackim, artystycznym, przeprowadzając szczegółową analizę artykułów wstępnych, odezów redakcyjnych. Prezentuje też grono współpracowników, rozszyfrowuje pseudonimy, którymi sygnują swoje utwory w czasopiśmie. Na podstawie analizy zawartości treściowej wypukła i omawia problemy szczegółowe, jak np. programy wychowania i wykształcenia kobiet w „Niewieście” czy „Kalinie”.

Pierwsze studium dotyczy czasopisma literackiego „Niewiasta”, na którego łamach rozgrywają się, obok „Dziennika Literackiego” i „Czytelnia dla Młodzieży”, główne kampanie publicystyczne w okresie poprzedzającym powstanie styczniowe. „Niewiasta”, organ „przedburzowców”, była w Krakowie jedynym postępowym czasopismem, trybuną patriotycznych poglądów i przekonań młodego pokolenia, co autor książki słusznie podkreśla. Omawiając w dalszych partiach stosunek do tzw. kwestii kobiecej, w rozdziale „Program wychowania i edukacji kobiet” zwraca uwagę, że redakcja poświęcała tej problematyce sporo miejsca, że program dydaktyczny uwidaczniał się nie tylko w artykułach wstępnych, ale też w sposób pośredni i w wielu innych. Autor przytacza i omawia artykuły, które kwestie te poruszały z rozmaitych punktów widzenia. Sporo uwagi poświęca omówieniu utworów literackich, krytyce literackiej, stosunkowi pisma do spraw teatru.

Do grupy wydającej „Kalinę”, a tworzącej rodzaj kółka literackiego, wchodził m.in.: Józef Szujski, Edward Lubowski, Adam Bełcikowski, Władysław Ludwik Anczyc, Jan Kanty Turski, Kazimierz Chłędowski, rzeźbiarz Parys Filippi, którego pracownia stała się miejscem stałych spotkań, oraz muzycy: Władysław Zeleński i Kazimierz Hoffman. Autor opisuje okoliczności związane z założeniem „Kalinę”, udział członków grupy Filippiego w tej inicjatywie i cały zespół spraw związanych z funkcjonowaniem czasopisma. Szczegółowiej prezentuje „program kobiecy” „Kalinę” oraz, poprzez analizę zawartości, „Dział literacki i artystyczny” tego periodyku. Ciekawe są uwagi dotyczące programu literackiego oraz współpracowników realizujących główne założenia redakcji czasopisma.

„Szkice Społeczne i Literackie”, również tygodnik „młodych”, wydawał w Krakowie K. Bartoszewicz. Patronem duchowym, ideowym pisma, które od samego początku miało charakter polemiczny, był Agaton Giller. Omawiając program ideowy, literacki, autor słusznie wydobywa takie ważne problemy, jak stosunek pisma do tradycji 1863 r., do pozytywizmu.

„Przegląd Literacki i Artystyczny”, pismo o charakterze polemicznym i satyryczno-humorystycznym, wydawał w Krakowie również Bartoszewicz, już jednak jako dojrzały i bardziej doświadczony redaktor. Autor omawia dzieje czasopisma, wiele uwagi poświęcając współpracownikom stałym oraz występującym sporadycznie. Podobnie jak przy innych czasopismach w przypisach informuje o stanie badań. O „Przeglądzie Literacko-Artystycznym” niewiele pisano, tym cenniejsze są więc spostrzeżenia A. Zygi, w zasadzie jedyne tak wnikliwie i przynoszące pełną gamę wiadomości o czasopiśmie. Szczegółowa analiza zawartości pozwala mu na formułowanie uwag na temat treści oraz w ogóle funkcjonowania czasopisma w środowisku krakowskim. Obszernie scharakteryzowany został zwłaszcza „Dział literacki i artystyczny”, z omówieniem w osobnych podrozdziałach „Literatury i krytyki” oraz „Plastyki, muzyki i teatru”.

Ostatnie studium zawarte w książce dotyczy dwutygodnika ilustrowanego literacko-artystycznego „Świat”, wydawanego w Krakowie w latach 1888—1895 pod redakcją Zygmunta Sarneckiego, znanego dziennikarza, nowelisty i dramaturga politykistycznego. O periodyku tym pisano przede wszystkim w pracach o Sarneckim, ale nie tylko: w przypisach znajdujemy dosyć pokaźną literaturę przedmiotu. Według ustalonego wyżej schematu kreśli A. Zyga dzieje tego czasopisma, zasady jego funkcjonowania, przytacza szereg opinii, jakie wywołało jego ukazanie się, omawia krąg współpracowników. Sporo miejsca poświęca programowi literacko-estetycznemu, słusznie stwierdzając, że redakcja chciała kształtować smak artystyczny i poczucie piękna u swoich czytelników, co można było odczytać m.in. z artykułów odredakcyjnych. Omawiając szczegółowo „Dział literacki” „Świata”, osobno potraktował autor literaturę polską, osobno obcą. W omówieniu polskiej wiele uwagi poświęcił poezji, która jego zdaniem odgrywała w tygodniku Sarneckiego bardzo ważną rolę. Literaturę omawiał metodą prezentacji poszczególnych tytułów i autorów, odczytując w nich tendencje i kierunki ówczesnie dominujące. Nie zabrakło też uwag na temat beletrystyki oraz krytyki literackiej. Podkreślone zostało zainteresowanie Słowackim oraz Mickiewiczem (nr specjalny „mickiewiczowski” ukazał się w lipcu 1890 r.). Reprodukowano w piśmie wydobyte z archiwum Mieczysława Pawlikowskiego rysunki Słowackiego oraz ilustracje Jacka Malczewskiego do *Anhellego*. Ilustracja i strona typograficzna „Świata” stały na wysokim poziomie, zwracając uwagę współczesnych czytelników, toteż autor poświęcił wiele cennych uwag „Działowi artystycznemu” czasopisma. Omówił ważniejsze artykuły dotyczące sztuki, plastyki polskiej i obcej, oraz materiały ikonograficzne.

Książkę kończy rozdział będący próbą podsumowania dotychczas zaprezentowanych wywodów o pięciu czasopismach literacko-artystycznych krakowskich z drugiej połowy XIX w. Na uwagę zasługują konkluzje autora, z których wynika, że krakowskie periodyki nie dorównywały analogicznym ówczesnym pismom warszawskim; na ich łamach przewijały się wprawdzie problemy ukazujące główne nurty życia literacko-artystycznego Krakowa, składały się one jednak głównie na obraz ewolucji miejscowego życia kulturalnego. Zdecydowanie więc można powiedzieć, że wiedza o czasopiśmiennictwie krakowskim drugiej połowy XIX w. wzbogaciła się o nową cenną pozycję.

Cecylia Gajkowska

7599 dni *Drugiej Rzeczypospolitej, antologia reportażu międzywojennego*. Wybór i opracowanie E. Sabelanka, K. Koźniewski, Warszawa 1983, ss. 424.

Dla oceny, a także i dla dalszego wykorzystania każdej antologii kwestią podstawową są kryteria wybcru tekstów. Zdawali sobie z tego sprawę redaktorzy antologii reportażu *Drugiej Rzeczypospolitej* — Ewa Sabelanka i Kazimierz Koźniewski. Jako ludzie pióra, częściej zajmujący się publicystyką i literaturą niż naukowym badaniem przeszłości, w pełni mieli prawo przedstawić wybór tekstów im właśnie się podobających, przez nich uważanych za najbardziej interesujące czy godne uwagi dzisiejszego czytelnika, przede wszystkim obeznanego z realiami lat osiemdziesiątych. Ale E. Sabelanka i K. Koźniewski nie poszli tą drogą. Zdecydowali się dokonać selekcji nie tylko gwarantującej atrakcyjną lekturę, ale też pokazującej losy międzywojennego reportażu. Tym bardziej to ambitne zadanie,